

Sinonimija i sinonimičnost u suvremenom hrvatskom jeziku

Ćoruša, Vedrana

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:910660>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Hrvatski jezik i književnost i Engleski jezik i književnost

Vedrana Ćoruša

Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku

Završni rad

Mentorica: prof. dr. sc. Vlasta Rišner

Osijek, 2012.

Sažetak

U radu se raspravlja o sinonimiji i sinonimičnim odnosima u hrvatskome jeziku kao i o načinu na koji ti odnosi funkcioniraju u tekstu. Pokušavaju se utvrditi kriteriji po kojima se takvi odnosi razgraničavaju. Ovaj se rad bavi istraživanjem sinonima na leksičkoj razini odnosno sinonimima u hrvatskome leksičkome sustavu kao i leksičkim osobitostima sinonimičnih jedinica. Rad pokušava istaknuti što je to potrebno kako bi se leksičke jedinice smatrale sinonimima, odbacuje zamjenjivost u kontekstu kao jedinu metodu kojom se osigurava ulazak u područje leksičke sinonimičnosti. Uspoređuju se podjele i definicije sinonima koje daju različiti autori. Uočavaju se razlike među pojmovima: bliskoznačnost, istoznačnost, sličnoznačnost i na primjerima se pokušavaju utvrditi razlike među tim pojmovima. U nekoliko se navrata pokušava razjasniti pripadaju li pojedini od navedenih pojmova sinonimiji ili ne.

Ključne riječi: sinonimija, bliskoznačnost, istoznačnost, sličnoznačnost

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Sinonimija i sinonimičnost.....	4
2.1 Elementi leksičke sinonimičnosti.....	5
2.2 Razdioba sinonima.....	6
2.3 Sinonimi u hrvatskome leksičkome sustavu.....	7
3. Leksičke osobitosti sinonimičnih jedinica.....	8
3.1. Posuđenice.....	9
3.2. Strani izrazi.....	10
3.3. Arhaizmi.....	10
3.4. Dijalektizmi.....	11
3.5. Kolokvijalizmi.....	11
4. Semantička identičnost među riječima.....	12
5. Bliskoznačnost i bliskoznačnice.....	14
6. Sličnost i sličnoznačnice.....	15
7. Istoznačnost i istoznačnice	16
8. Zaključak	17
9. Izvori i literatura	18

1. Uvod

Teorijski su pristupi sinonimiji u hrvatskome jeziku obznanjeni u nekolicini radova, ali su ta istraživanja raspršena, divergentna i raspravljaju samo o dijelu problematike.

U ovom seminarskom radu opisuje se sinonimija u hrvatskome leksiku, pozornost je stavljena i na različito shvaćanje sinonimije i sinonima kod pojedinih autora.

Rad želi troje: i) istaknuti razliku između istoznačnica i bliskoznačnica, ii) istražiti postoje li potpune istoznačnice u jeziku; iii) odgovoriti na pitanje pripadaju li bliskoznačnice sinonimiji i iznijeti oprečna mišljenja o njihovu statusu kao vrsti sinonima.

2. Sinonimija i sinonimičnost

Bernardina Petrović (2005: 129) naglašava kako pojam sinonimije kao istoznačnosti ili bliskoznačnosti, odnosno kao identičnosti ili bliskosti značenja, nedvojbeno ovisi o činjenici hoće li se značenju pristupiti kao krutom, statičnom skupu komponenata ili će se proći od pretpostavke da je značenje prototipno organizirano i da se oblikuje i izgrađuje u kontekstu u dinamičnome procesu. Na te su dvojbe ponuđena tri moguća odgovora: 1. leksem ima jedno, nepromjenjivo značenje, 2. leksem ima neograničen broj značenja i 3. značenja leksema ima onoliko koliko ima mogućih konteksta u kojima se leksem pojavljuje. Odabir prve mogućnosti bi za sinonimiju značio da su sinonimi samo tzv. „pravi“ sinonimi, ako je jedan izraz potpuno istoznačan s drugim, moraju se moći zamjenjivati u svim kontekstima. Tako se primjerice značenje pridjeva *topao* treba prilagoditi kontekstu u kojem se taj pridjev javlja kao antonim pridjeva *hladan*, ali i za kontekst u kojem se javlja kao antonim pridjeva *ravnodušan*. Ukoliko bi došlo do prihvaćanja takvog pristupa sinonimiji, malo bi se izraza u jeziku moglo smatrati sinonimima.

Izbor druge mogućnosti upućuje na to kako za sinonime nije nužno da se dva leksema moraju preklapati u svim svojim značenjima, jer je to moguće samo u posebnim slučajevima „prave sinonimije“. I kod ove je mogućnosti bitna zamjenjivost u kontekstu. Leksem koji se u jednom kontekstu može zamijeniti drugim leksemom bez značenjskog pomaka, u drugim kontekstima takva zamjena nije moguća, jer se tad radi o različitim sememima leksema. Primjerice u rečenici (1) bi se pridjev *hladan* zamijenio pridjevom *ravnodušan*:

(1) Kad su negativni, Vodenjaci postaju iznimno **hladni** i distancirani.
(<http://www.24sata.hr/lifestyle/veliki-godisnji-ljubavni-horoskop-2008-vodenjak-49570>, 14. kolovoza 2011.)

(1¹) Kad su negativni, Vodenjaci postaju iznimno **ravnodušni** i distancirani.

Međutim zamjena u (2) nije dala prihvatljivu rečenicu (2¹):

(2) Čudom je sama preživjela **hladnu** noć. (<http://www.24sata.hr/news/curica-2-prezivjela-noc-sama-u-pustinji-bjezala-je-i-vukovima-222177>, 14. kolovoza 2011.)

(2¹) Čudom je sama preživjela **ravnodušnu** noć.

Treća mogućnost ukazuje na to da se u tekstu uvijek ostvaruje samo konkretna, o tekstu i o kontekstu ovisna značenjska uporaba. U identičnim rečenicama dvije relevantne jedinice nisu istoznačne ako nisu identične svim sudionicima komunikacije.

Bernardina Petrović tvrdi da su dva izraza sinonimična kada u konkretnom kontekstu i u izvanjskoj situaciji obuhvaćaju isti ili bliski potencijalni sadržaj, a njihov se mogući odnos primatelju iskazuje jezičnom intencijom te tekstno relevantne obavijesti. Za sinonimiju kaže da

je to odnos među jedinicama u leksiku, a za sinonimičnost kaže da je ovisna o određenome kontekstu i da egzistira samo na razini teksta.

Jasna Melvinger je definirala sinonimiju kao odnos među sememima koji se uopće ne razlikuju po strukturi svojih komponenata.

„Sinonimične riječi u načelu u istom kontekstu mogu zamijenjivati jedna drugu, a da se opće značenje ne promijeni.“ (Melvinger, 1984: 45)

Melvinger napominje kako je mogućnost takve zamjene ograničena različitostima među sinonimima koje ne ovise o njihovom denotativnom značenju. Ukazuje na ekspresionističke i stilističke razlike među sinonimičnim riječima.

Kako bi opis sinonimije težio cjelovitosti, potrebno je istraživati sinonime na leksičkoj razini, kao parove ili nizove riječi, ali bi više pozornosti trebalo obratiti konkretnoj aktualizaciji sinonima u kontekstu. Potrebno je i opisati vezu određenih vrsta riječi i sinonimičnosti (imenica, glagola i pridjeva). U analizi je sinonimičnih odnosa u tekstu prednost dana imenicama budući da one imaju referencijalna svojstva kojima pokazuju sadržajnu, tj. obavijesnu ekvivalenciju među jedinicama u tekstu. Imenice su te koje mogu jednoznačno upućivati na referente i na taj način upućivati na njihovu međusobnu sinonimičnost. Za uspostavu je sinonimičnih odnosa od iznimne važnosti zajedništvo referencije i intenzije koja se u tekstu ne pojavljuje samo među imenicama nego i među različitim vrstama riječi. Različiti su načini pomoću kojih leksičke jedinice u tekstu stoje u sinonimičnome odnosu. Mogu se nalaziti u iskazima različitih govornika. Iz njih se mogu izvoditi različita leksička ili sintaktička sredstva ili njihove kombinacije kojim se omogućuje razvijanje sinonimičnih odnosa.

2.1. Elementi leksičke sinonimičnosti

U istraživanjima teksta prednost se daje pojmu riječ. Uz pojam riječ veže se i pojam leksem koji se obično definira samo kao element na jezičnoj razini, a može se shvatiti kao riječ kodificirana u leksiku. Od pojma leksem širi je pojam leksička jedinica jer su to jezične jedinice koje imaju i plan izraza i plan sadržaja. Stoga leksička jedinica može biti jednorječnica (leksem) ili višerječnica (sintagma i frazem), kojoj na planu sadržaja odgovara jedno značenje. Leksičke jedinice shvaćene na takav način elementi su leksičke sinonimičnosti. Bernardina Petrović riječ definira kao potklasu leksema, podređenicu leksema, jedan oblik leksema koji se realizira kao govorna ili rječnička jedinica, a leksem definira kao ukupnost svih oblika i značenje jedne riječi. Za sintagme kaže da su to strukturno dvočlani izrazi sastavljeni od dviju punoznačnica, vezani izrazi koji se kao cjelina razumijevaju i usvajaju, a značenje im je jedinstveno. U pisanim se kontekstima kao sinonimi vrlo često pojavljuju leksem i sintagma kao u primjerima (3) i (4):

(3) Jer, palo mu je na pamet da danas postoje vrlo osjetljivi i vrlo složeni **alarmni uređaji**, a ako oni tamo dolje (tko god bili) doista rade nešto opako, onda valjda imaju i **alarm**. A nešto svakako petljaju, čim imaju danonoćnu stražu. (Pavličić 1996:161)

(4) **Tučnjavu** Antee Kodžoman (27) i Maline Grahek (21) u zagrebačkom narodnjačkom klubu Diamond komentirale su i ostale manekenke.

- Mislim da tučnjava nije rješenje problema. Nikada se nisam potukla i čak da vidim da sve ide u tom smjeru okrenula bih se i otišla. **Fizički obračun** je glupi način, pogotovo za žene i to u tri u noći u klubu gdje svira narodna muzika. (<http://www.24sata.hr/show/fani-ne-vjerujem-da-su-se-antea-i-malina-potukle-135527>, 14. kolovoza 2011.)

Iako višeznačnica *alarm* pokriva tri značenja: signal koji upozorava na opasnost, uređaj koji proizvodi zvučne ili svjetlosne signale i poziv na uzbunu, u primjeru je (3) očito da je samo jedno njeno značenje sinonimično sa sintagmom *alarmni uređaj* – uređaj koji signalom upozorava na neposrednu opasnost. U primjeru su (4) sinonimi *tučnjava* i *fizički obračun* sinonimični u značenju (upotreba fizičke sile kako bi se povrijedila druga osoba).

Višečlani su oblici frazemi, krilatice, uzrečice i poslovice. Frazem izražava jedan sadržaj, jedno značenje, koje može biti isto ili blisko značenju jednoga leksema. Frazemi *do temelja razoriti*, *sravniti sa zemljom* su bliski s riječju *zgnječiti* ali ti frazemi nisu sinonimi s leksomom *zgnječiti*, jer on izražava drugi sadržaj. Nešto može biti razrušeno, ali ne mora nužno biti i zgnječeno. Ovdje se radi o ekvivalenciji komunikacijskoga smisla.

Biblijska krilatica *križni put* u općejezičnoj je uporabi vrlo stabilna i često se upotrebljava kao zamjena leksema *muka* iako ni ova zamjena nije potpuno ekvivalentna.

Izrazi *biti prožet radošću* i *biti sretan* ne pripadaju području leksičke sinonimičnosti, jer se leksička sinonimičnost odnosi na identičnost leksičkih jedinica.

Sadržajna se podudarnost ne ostvaruje samo na razini riječi i rečenice, već se može realizirati i na razini iskaza. Nije dovoljno da jedinice imaju isti smisao i da su u kontekstu zamjenjive kako bi se smatrale sinonimima, stoga takve jedinice i ne pripadaju području leksičke sinonimičnosti.

2.2. Razdioba sinonima

Bernardina Petrović (2005: 124) ukazuje na potpuniju razdiobu sinonima koju su ponudila samo dva autora: Težak (1990) i Samardžija (1995).

Težak je sinonime podijelio na sljedeći način:

1. pravi sinonimi (istoznačnice): iako- premda, brz- hitar, dobrotvor- dobročinitelj;
2. sličnoznačnice: psovati- kleti, hladan- studen, lud- bezuman, musti- dojtiti;
3. varijantni sinonimi: zrak- vazduh, utjeloviti- ovaplotiti;
4. tuđice: naglasak- akcenat, stvaran- realan, stvarati, kreirati;
5. sinonimni tvorbeni i padežni oblici: gledatelj- gledalac, poštovati- poštivati.

Iz Težakova se pristupa ne vidi jasna razlika među pojmovima istoznačnice i sličnoznačnice. Sličnoznačnicama se ne mogu smatrati leksemi *musti* i *dojtiti* budući da se prvi leksem odnosi samo na ženke koje daju mlijeko dok se drugi odnosi na hranjenje mlijekom, odnosi se na dojenče i mladunče. U zadnjoj je skupini teško odrediti pripadaju li primjeri *gledatelj- gledalac* varijantama ili sinonimima.

Samardžija dijeli sinonime:

1. po zamjenjivosti u kontekstu: istoznačnice i bliskoznačnice
2. po prepoznatljivosti u kontekstu: na općejezične (samostalne) i kontekstualne

On drži da se sinonimi mogu prepoznati neovisno o kontekstu i tada se o njima govori kao o općejezičnim (samostalnim ili izvankontekstualnim) sinonimima.

2.3. Sinonimi u hrvatskome leksičkome sustavu

Petrović opisuju sinonimiju kao leksičku pojavu utemeljenu na asocijativnome povezivanju različitih leksema koje imenuju iste ili bliske semantičke sadržaje. Iako se zamjenjivost u kontekstu vrlo često uzima kao osnovni kriterij za određivanje sinonimičnosti leksičkih jedinica, ipak je važnije utvrditi kakvo mjesto zauzimaju u leksičkome sustavu. U relativne sinonimne odnose ulaze svi leksemi u svojim semantičkim realizacijama. Petrović ističe kako se relativnost toga odnosa vidi u djelimičnoj identičnosti semantičkoga sadržaja (*topao-vruć-vreo*), obilježenosti ili neobilježenosti ekspresivne i uporabne vrijednosti (*lice-facanjuska*), u razlici pozicija potrebnih za realizaciju (*nos* i *kljun* prema leksemu *pramac*) ili u relativnosti svih tih elemenata. U terminološkim je sinonimnim nizovima istoznačnost specifična, jer članovi niza nisu stilski obilježeni i imaju isti opseg značenja. Postoje dva uzroka postanka istoznačnih naziva u terminologiji: prisutnost stranih riječi i domaće istoznačnice. Često se pokušava pronaći zamjena za stranu riječ pa su česti istoznačni parovi domaće i strane riječi. Postoji više razloga iz kojih nastaju domaće istoznačnice: a) kada se za isti pojam pojave dva različita naziva, b) domaće istoznačnice mogu postati različitim tvorbenim postupcima, c) navođenje istovrijednih ali različitih svojstava u nazivu, d) dodavanjem različitih sufikasa na istu osnovu i e) preuzimanjem ili prevođenjem naziva iz nekoliko jezika. U terminološkom sustavu istoznačnost nije poželjna, jer otežava usvajanje nazivlja, a često izaziva i nesporazume. U

ovakvom se slučaju jednom od istoznačnih naziva daje prednost pred ostalima jer višeznačje nije poželjno u terminologiji pojedinih struka.

U razlikovanju je sinonima važno opisati svako sinonimno polje uz pomoć metajezičnih sredstava. Postoje tri načina na koja se sinonimna polja u sustavu mogu strukturirati:

1. pojedina polja imaju djelomično razlikovnu strukturu: debeo, ugojen, pretio, krupan, popunjen, punašan;
2. druga se polja mogu opisati istom definicijom, a struktura im je utemeljena na jezičnome raslojavanju: lud, poremećen, umobolan, udaren, ćaknut;
3. većina sinonimnih polja ima djelomično razlikovnu strukturu i djelomično utemeljenu na jezičnome raslojavanju. Takva se polja mogu provjeriti zamjenjivošću u kontekstu.

Razlikovnost se sinonima u hrvatskome standardnome jeziku može svesti na nekoliko kategorija: jedan od sinonima ima opće značenje, drugi ima specificirano; jedan od sinonima ima širu ekstenziju; jedan je od sinonima funkcionalnostilski obilježen, područna bi se i vremenska obilježenost trebale izuzeti, ali uporaba sinonima u leksičkome sustavu hrvatskoga jezika pokazuje suprotno, u hrvatskome standardnome leksičkome sustavu sinonimima nisu *kašika/žlica*, ali u leksiku hrvatskoga jezika jesu; jedan od sinonima pripada stručnome, a drugi općeuporabnome leksiku.

Važno je napomenuti kako još uvijek nema utvrđenih kriterija po kojima bi se razlikovali sinonimni odnosi od onih koji to nisu. Petrović objašnjava kako su sinonimi česti kod leksema koji označuju što apstraktno. Pojedini su koncepti kod apstraktnih leksema- oni koji označuju veličinu, stupanj, pa i prirodne pojave, mogu izraziti samo jednim izrazom i jednim sadržajem, dok je kod leksema koji označuju osjećaje, svojstva, osobine to drukčije.

3. Leksičke osobitosti sinonimičnih jedinica

Sinonime u leksiku određuje njihova pripadnost istoj vrsti riječi i istome sustavu odnosno podsustavu. Međutim, u sinonimične odnose mogu ulaziti i jedinice koje ne pripadaju uvijek istom podsustavu, primjerice posuđenice, arhaizmi, dijalektizmi, žargonizmi, kolokvijalizmi, vulgarizmi. „Prostorno, vremenski, stilski i socijalno obilježeni leksemi u tekstu mogu biti sinonimičnima.“ (Petrović, 2005: 180)

Posebnu pozornost treba obratiti na opis podrijetla sinonimičnih jedinica kao i na njihovu pripadnost određenoj razini ili stilu. Stilski obilježenost upućuje na različitosti sinonimičnih odnosa u kontekstu.

Ukoliko jedan jezik dođe u dodir s drugim jezikom obično poprimi strane elemente. Proces se posuđivanja odvija na dva osnovna načina: intimno i kulturno posuđivanje. Postoje različite

razine jezika primatelja na kojima se odvija posuđivanje: posuđivanje do kojega dolazi u čitavom jeziku, posuđivanje do kojega dolazi samo u nekim dijalektima i posuđivanje u sociolektima. Kod kulturnoga se posuđivanja najčešće preuzimaju riječi vezane uz nove pojmove, ti se utjecaji zadržavaju samo na leksičkoj razini. Ako se preuzimaju riječi za koje postoje ekvivalenti u jeziku primatelju tada može doći do semantičkoga pomaka te jedinice. Kod intimnoga se posuđivanja javljaju elementi koji su vezani uz potrebe svakodnevne komunikacije među pripadnicima različitih govornih zajednica, a promjene koje ti elementi izazivaju u jezičnoj strukturi često su dugotrajne. Jezik primatelj prilagođava posuđene leksičke elemente vlastitom sustavu.

3.1. Posuđenice

Uporaba posuđenica uz izvorne hrvatske riječi jedna je od najčešćih leksičkih osobitosti među sinonimičnim jedinicama u kontekstu. U ovome procesu važno mjesto zauzimaju internacionalizmi latinskoga ili grčkoga podrijetla. Te se riječi često susreću u hrvatskoj jezičnoj uporabi tako da ih prosječni korisnik jedva opaža kao strane. Takvi su slučajevi u pravilu sinonimni i sinonimični:

- (5) Vitez- odbacio je navode organizatora da im je spriječio ulazak u **teatar**. Ravnatelj Histrionskog doma, Zlatko Vitez (58) u petak ujutro je zabranio gostima Festivala novog cirkusa ulazak u **kazalište**. (<http://www.24sata.hr/show/vitez-izazivaju-cirkusku-guzvu-jer-su-ipak-cirkus-84801>, 16. kolovoza 2011.)

Sinonimične bi jedinice u primjeru (5) govornici hrvatskog jezika bez problema prepoznali i izvan navedenih primjera.

Pri uporabi posuđenica za koje autori pretpostavljaju da su dijelu izvornih hrvatskih govornika manje poznati uz to nerijetko rabe domaću tvorenicu da bi obavijest bila jednoznačna:

- (6) A kako nije vladao nijednim stranim jezikom, to je mene – rođena **poliglota**, **mnogojezičara** – na sva putovanja vodio, zapravo nosio s ostalom putnom prtljagom. (Raos, 1980: 419)

Uporaba posuđenice *poliglot* i domaće zamjene *mnogojezičar* odraz su autorova cilja da se čitatelju pomogne u recepciji izrečenoga. Izraz *poliglot* (osoba koja zna ili govori više jezika) semantički je poznat uglavnom obrazovanijem dijelu govornika hrvatskoga jezika. Domaća zamjena *mnogojezičar* nije navedena u suvremenim jednojezičnicima.

Umetanje posuđenica ovisi o izvanjskoj situaciji. U stručnim tekstovima namijenjenim širem krugu čitatelja javlja se i posuđenica i domaća riječ. Medicinski, stomatološki i računalni se

tremeni rabe osobito u publicističkom stilu, gdje se nerijetko, osobito ako je riječ o znanstvenopopularnim tekstovima, uz oba izraza navodi i tumačenje pojma:

- (7) U liječenje **debljine** u posljednje se vrijeme uključuje sve više stručnjaka, otvaraju se specijalizirani centri u bolnicama te se postupa prema smjericama koje je donijelo stručno društvo pri Hrvatskom liječničkom zboru. Prevencija pretilosti posebno je važna kod djece i adolescenata, budući da udio **pretilih** u toj populaciji raste s dobi, ponajprije zbog nepravilne prehrane i nedostatka tjelesne aktivnosti koju kod adolescenata prati i konzumiranje cigareta.

(<http://www.net.hr/zdravlje/page/2010/03/16/0544006.html>, 15. kolovoza 2011.)

3.2. Strani izrazi

U jezičnoj se uporabi kao sinonimični izrazi javljaju i strane riječi koje ne pripadaju hrvatskome jeziku, iako se u tekstovima mogu naći uglavnom iz stilističkih ili terminoloških razloga. Uz takve se izraze u tekstu pojavljuje i riječ iz hrvatskog jezičnoga sustava, ako takva riječ u sustavu postoji:

- (8) **Fast food** ili **brza hrana** je jedan od najpopularnijih i najbržih načina prehrane modernog čovjeka.

(<http://zdravlje-prehrana.com/fast-food-i-debljina/>, 11. kolovoza 2011.)

- (9) ... s jedne se strane natrčila ostakljena recepcija, a s druge neotuđivi **snack-bar**, da ne kažem prostačko **zalogajnica**. (Raos 1980: 266)

Primjećuje se ekspanzija anglicizama koji zadržavaju izvornu grafiju, a njihovo značenje ovisi o statusu i značenjima domaće istovrijednice. Ovakvo umetanje stranih riječi u iskaz izvornoga govornika hrvatskoga jezika ima i sociolingvističko opravdanje. Sinonimična je uporaba jedinica iz područja ljudskih djelatnosti (bankarstvo, tehnika, sport, trgovina, znanost) motivirana govornikovom težnjom da slušatelju ili čitatelju ukaže na poznavanje teme o kojoj govori.

3.3. Arhaizmi

„Ako jezična jedinica koja se realizira kao arhaizam ima noviji aktualni oblik ili odgovarajuću zamjenu, na sinkronijskoj razini arhaizam i aktualna jezična jedinica mogu biti u sinonimičnome odnosu.“ (Petrović, 2005: 188)

Arhaizmi mogu biti izrazni, semantički, strukturni i tvorbeni u odnosu na aktualne standardnojezičnice. U navedenim se primjerima najčešće javljaju standardnojezičnica i izrazni arhaizam i to isključivo u književnim tekstovima:

- (10) Ponajprije smo već zaboravili lijepu hrvatsku riječ **uboštvo-siromaštvo**.
(Duda, 1990: 84)
- (11) Potom se prolio smijeh, pljesak i glasni **poljupci**. S jednim se Ismail Aleksandrovič rukovao, s drugim izmjenio **cjelove**... (Bulgakov, 2001:36)

3.4. Dijalektizmi

Dijalektni su elementi u književnom djelu od iznimne važnosti za razumijevanje piščeva odnosa prema svijetu. Hrvatski su pisci svoja djela obogatili riječju svojega kraja- kajkavizmima, čakavizmima i štokavizmima. Pri umetanju takvih elemenata u književni tekst važno je da autor uzme u obzir činjenicu da većina čitatelja ne poznaje dijalekatni oblik koji je uporabio. Uz dijalekatni oblik autor mora uporabiti standardnojezični ekvivalent, tumačenje ili kraću definiciju, parafrazu:

- (12) -Je li, stara? Čega li se to prihvati ovako **rano, na sabajle**? (Raos, 1980: 8)
- (13) Što mogu! Stisni oči, pa nek bude što ima biti. **Kismet. Sudbina**. (Raos, 1980: 134)
- (14) Imao dobrih prijatelja u pecari **žeste, rakije** i drugih opakih stvari. (Raos, 1980: 393)

3.5. Kolokvijalizmi

Kolokvijalizmi su česti u usmenoj komunikaciji ali i u pisanim komunikacijskim oblicima. Karakterizira ih spontanost, neusiljenost, nepripremljenost i prirodnost. Kolokvijalizmi čine leksički međusloj između standardnoga jezika i dijalekta, a osobitost su publicističkoga i beletrističkoga stila:

- (15) Ako ste ikad htjeli svoj **rodendan**, neku proslavu ili događaj koji ste organizirali uveličati dolaskom neke od naših zvijezda, sada za to imate i priliku. Jeste li već dosad maštali o tome da Severinu pozovete na **ročkas**, ali niste znali kako? (<http://www.24sata.hr/show/diskusija-biste-li-unajmili-severinu-za-roendan-88654>, 15. kolovoza 2011.)
- (16) Kada je Apple prošli tjedan objavio da ima 76 milijardi dolara u **gotovini**, mnogi su nagađali da je to dovoljno za kupnju Goldman Sachsa ili Facebooka. Štoviše, Apple danas ima više gotovine i od vlade SAD-a. Prema posljednjoj objavi američkog ministarstva financija, Washington u ovom trenutku ima ukupni operativni saldo od "samo" 73,768 milijardi dolara. To je za čak dvije

milijarde dolara manje od **keša** kojim raspolaže tvrtka Apple.
(<http://www.net.hr/tehnoklik/page/2011/07/29/0489006.html>, 15. kolovoza 2011.)

U sinonimičnome odnosu stoje još i vulgarizmi, eufemizmi, žargonizmi i nekrotizmi. Izrazi iz posebnih, tajnih jezika rijetko stoje u sinonimičnome odnosu jer se rabe samo u uskom krugu odabranih govornika. „Ako se takve riječi rabe izvan specijalnih društvenih grupa, zapravo imaju status isti kao kod stranih izraza i u takvom se načinu porabe metajezično mogu označiti kao sinonimi.“ (Petrović, 2005: 196)

4. Semantička identičnost među riječima

Definicija sinonima na koju najčešće nailazimo glasi: sinonimi su ona dva leksema koja imaju različit izraz, a isti sadržaj. Već iz same definicije možemo uočiti kako je suvišno napominjati to da je potrebno da dva leksema imaju različit izraz, jer kada bi postojala dva leksema jednakoga izraza i istoga sadržaja onda bi to bio jedan leksem.

Sinonimi moraju označivati isti pojam, to su riječi koje moraju imati isto značenje, tj. „one se u jednojezičniku mogu tumačiti jedna drugom, imati istu definiciju, a u dvojezičniku se prevode istim riječima te mogu stupati s istim riječima u antonimne odnose.“ (Tafra, 2005:219)

Što se jezične ekonomije tiče za jezik je pravi luksuz imati dva označitelja za jedan označenik, ali kada je jezična kreativnost u pitanju tada je mogućnost izbora prednost.

Tafra (2005: 214) smatra da je sinonimija (istoznačnost) rezultat „povijesnoga razvoja jezika, u hrvatskom slučaju rezultat ponajprije tronarječnoga prožimanja i doticaja s drugim jezicima.“ Postoje određeni uvjeti koji moraju biti ispunjeni da bi riječi mogle biti kandidati za sinonime.

Sinonimija se u frazeologiji mora proučavati odvojeno jer u frazeologiji ona ima potpuno drukčije odnose budući da sastavnice gube svoju samostalnost. Tako u frazemu *neće ti cigla pasti na glavu*, nemoguća je sinonimna zamjena riječi *cigla* riječju *opeka*, ali je moguća zamjena *đavo* i *vrag* u frazemu *idi do vraga/do đavola*. Tafra ovakve leksičke jedinice svrstava u potencijalne sinonime. Napominje kako sinonimima mogu biti samo riječi iz istoga leksičko-gramatičkoga i istoga leksičko-semantičkoga razreda. Smatra se da riječi koje imaju isto značenje pripadaju istoj vrsti, međutim, sinonimi ne moraju ispunjavati taj uvjet. Primjeri rečenica *Ivan je lukav* i *Ivan je lisica* dovode u pitanje postojanje sinonimije.

Tafra (2005: 216) napominje kako „miješanje sintaktičkoga i semantičkoga plana, predikacijske i nominacijske funkcije jezika, paradigmatske i sintagmatike, općega i

pojedinačnoga izaziva zbrku u analizi jezičnih pojava i metodološku nedosljednost“ i kako „sinonimiju treba istraživati u prvom redu kao oblik paradigmatskih odnosa.“

Ako uzmemo u obzir sustav onda je potrebno istraživati samo ono što je opće, što je zajedničko. Iz toga možemo zaključiti kako *lisica* i *lukav* nisu sinonimi jer nemaju isto značenje, ne odnose se na isti pojam pa se stoga ne mogu ni zamjenjivati.

Idući se uvjeti odnose na izbor idioma u kojemu je pojava sinonima moguća. Njemačka riječ *Haus* i hrvatska riječ *kuća* nikako nisu sinonimi iako označuju isti pojam. Iz ovoga možemo zaključiti kako se sinonimija javlja unutar sustava jednoga jezika.

U svom radu Tafra postavlja pitanje mogu li u sinonimne odnose ulaziti riječi iz dijalekta i iz standarda, standarda i žargona, stručnoga i razgovornoga jezika, dijakronije i sinkronije, iz različitih stilova.

Tafra (2005: 217) smatra kako je potrebno „utvrditi jezične okvire u kojima se sinonimija ostvaruje s obzirom na teritorijalnu, stilsku i vremensku raslojenost jezika.“ Ukoliko se proučava dijasistem onda riječi iz svih dijalekata mogu ulaziti u međusobne sinonimne odnose, u tom bi slučaju *pirun* i *vilica* bili sinonimi, ali u rječniku standardnoga jezika to nisu sinonimi.

Spominje i okazionalnu sinonimiju za koju kaže da je „ona vrsta sinonimije koja se nalazi u određenim situacijama i u pisaca, u čijim su djelima moguća miješanja svake vrste, pa čak i dvaju jezika.“ (Tafra 2005: 217)

Okazionalna se sinonimija onda mora izučavati samo na razini jednoga djela ili jednoga pisca. Ovakav se tip sinonimije pojavljuje i u povijesnoj leksikografiji:

Marijan Lanosović- *ocet, kvasina i sirćet*

Ivan Belostenec- *hiža, stan, kuća*

Andrija Jambrešić- *što, kaj*

Tafra smatra da te riječi u današnjem standardnom jeziku nisu sinonimi jer pripadaju različitim jezičnim sustavima, ali za te leksikografe one jesu sinonimi. Ovakva se sinonimija koristi u staroj hrvatskoj književnosti kao funkcionalno sredstvo za stvaranje naddijalektnoga jezičnog idioma.

Nemiješanje dijakronije i sinkronije je jedan od uvjeta valjana opisa sinonimije. Riječi koje su u pasivnom leksiku mogu se vremenom aktivirati, primjerice riječ *vrhovnik*, koja se počela ponovno upotrebljavati, u sinonimnom je nizu s riječju *suveren*. Aktiviranje pojedinih riječi, kao što su *brzoglas*, *svjetlopis*, *pismohrana*, *slovnica*, *pisme*, bi moglo dovesti do toga da te riječi sa svojim sinonimima u aktivnom leksiku: *telefon*, *fotografija*, *arhiv*, *gramatika*, *slovo*... tvore sinonimni odnos, ali to nije moguće ukoliko ne ožive. Nasuprot tome, oživljavanjem zastarjelica a potiskivanjem aktivnih riječi u pasivni sloj uspostavlja se sinonimni odnos koji se

lako počinje gubiti. Tako se riječi *oficir, rezerva, budžet, opozicija* gube iz upotrebe i kidaju se njihove sinonimne veze s riječima *časnik, pričuva, proračun, oporba*. Tafra napominje kako sinonimni odnosi nisu vječni nego su promjenljivi.

„Sinonimni nizovi su otvoreni mikrosustavi, mogu se širiti, mogu se smanjivati, a mogu i nestajati.“ (Tafra, 2005: 218)

5. Bliskoznačnost i bliskoznačnice

Istoznačnice i bliskoznačnice su u hrvatskom nazivlju pojedini jezikoslovci imenovali pravim i nepravim sinonimima:

„Pravi su sinonimi riječi koje imaju isto značenje, zamjenjivi u svim kontekstima, hrvatski se to kaže istoznačnice, a nepravi su riječi koje imaju blisko značenje, hrvatski – bliskoznačnice.“ (Babić 1990: 260)

O bliskoznačnim odnosima u hrvatskome jeziku piše i Branka Tafra. U jezikoslovnoj se literaturi bliskoznačnost smatra vrstom sinonimije a Branka Tafra tu tezu preispituje u radu *Bliskoznačni odnosi u leksiku*. Pokušava definirati sinonime i odgovoriti na pitanje jesu li bliskoznačnice sinonimi. Ona odbacuje Babićevo terminološko rješenje (pravi i nepravi sinonimi):

„Dakle, bliskoznačnice su nepravi sinonimi, odnosno vrsta sinonimije. Pokuša li se to izreći domaćim nazivima, izlazi da postoje prave istoznačnice i neprave, što je u suprotnosti s logikom. Ne može istost biti neprava. Ili je nešto isto ili nije isto.“ (Tafra, 2005: 223)

Bliskoznačnice se u većem dijelu hrvatske jezikoslovne literature smatraju sinonimima, ali ima i oprečnih mišljenja o statusu bliskoznačnica kao vrsti sinonima. Tafra ne prihvaća bliskoznačnost kao podvrstu istoznačnosti i isključuje ju iz dijela leksikologije koji se bavi sinonimijom. Definira ju kao hrvatski naziv za paronimiju (semantički odnos dviju ili više riječi iste vrste, iste tvorbene porodice, bliska značenja, ali međusobno isključive u istom kontekstu).

Dvije višeznačnice su samo djelomično sinonimne i nikako se ne mogu zamjenjivati u svim kontekstima iz tog razloga se nazivaju bliskoznačnicama. Nazivom bliskoznačnost pokrivaju se tri vrste semantičkih odnosa među riječima:

„sinonimičnost među pojedinim značenjima višeznačnica, zatim sinonimičnost među riječima koje nisu zamjenjivanje u svim kontekstima zbog semantičkih i sintaktičkih zapreka u njihovoj leksičkoj spojivosti ili zbog različitih konotativnih značenja, ali i sličnost ili bliskost značenja pojedinih riječi.“ (Tafra, 2005: 222)

Prvi slučaj Tafra naziva sinonimijom, drugi također, dok treću vrstu naziva kvazisinonimijom naglašavajući kako se upravo ta treća pojava u nas smatra bliskoznačnošću.

Tafra za bliskoznačnice kaže da su to kvazisinonimi, jer su to riječi koje nemaju isto nego samo blisko značenje. Tako na primjer leksemi *smreka* i *jela* predstavljaju bliskoznačnice jer su nazivi za dvije slične crnogorične vrste. Leksemi *fotelja* i *stolica* su također bliskoznačnice jer su nazivi za dva predmeta u kući koji imaju istu funkciju. Međutim, te riječi nikako nisu istoznačnice jer se koriste za imenovanje dvaju različitih pojmova. Tafra ističe kako bliskoznačnice nemaju nikakve veze sa sinonimijom.

Pojmovi bliskoznačnost i sličnoznačnost često se smatraju sinonimičnima, ali oni to nisu. Kako bi se što bolje razgraničila ova dva pojma potrebno je definirati i pojam sličnost.

6. Sličnost i sličnoznačnice

Sličnost označuje ukupnost osobina onih koji imaju približno jednaka svojstva. Sličnoznačnice ili suznačnice (sinonimi) riječi su različita izraza i sličnoga sadržaja. Tafra (2005: 229) opisuje Silićeva stajališta vezana za sličnoznačnost i istoznačnost. Prema Siliću istoznačnice su one riječi koje se mogu zamijeniti u istom kontekstu a riječi koje se mogu zamijeniti u različitim kontekstima (različiti po vremenu, prostoru, kulturi...) su sličnoznačnice. Primjerice riječi *spasilac* i *spasitelj* kad ne znače isto nego slično predstavljaju sinonime (sličnoznačnice). Opet nailazimo na otvoreno pitanje što je to isto a što slično značenje i gdje je granica između njih s obzirom na to da isti primjeri mogu biti jednom istoznačnice, a drugi put sličnoznačnice. Jezikoslovci se ne slažu ni kad je riječ o istom značenju pa je slijedio zaključak da je još teže reći što je slično značenje. Kad je riječ o sličnosti na izraznoj razini:

„sustavnom se sličnošću može smatrati samo ona koja ima tvorbenu vezu, a svaka je druga samo slučajna sličnost.“ (Tafra, 2005: 230)

Sličnost se na izraznoj razini može promatrati:

1. s obzirom na broj jezika: sličnost među leksičkim jedinicama u jednom jeziku ili u dvama ili u više njih
2. s obzirom na porijeklo: aloglotemi i idioglotemi
3. s obzirom na nastanak: srodnice (bliskozvučnice) i nesrodnice (sličnozvučnice)
4. s obzirom na leksičke odnose: sa značenjskom oprekom i bez značenjske opreke

Lakše ćemo uočiti sličnost koja je nastala zbog tvorbene veze.

7. Istoznačnost i istoznačnice

Poznata je tvrdnja da potpunih istoznačnica u jeziku nema, odnosno da su u jeziku malobrojne i samo prolazno stanje.

Ako jednom pojmu odgovara više izraza, ti su izrazi istoznačni.

Naziv *istoznačnost* u hrvatskom je jeziku ustaljen za pojavu, a naziv *istoznačnice* za riječi koje imaju isto značenje. Takve bi riječi trebale biti zamjenjive u istoj rečenici na taj način da njihova zamjena ne mijenja obavijesno ustrojstvo rečenice. Kako bi se provjerila sinonimičnost dviju riječi koristi se metoda supstitucije, koja nije uvijek dostatna.

U rečenici *Zapjevala je ptica*, riječ *ptica* možemo lako zamijeniti riječju *lastavica*, iako ta dva zoonima nisu sinonimi. Budući da je riječ *ptica* hiperonim na njenom mjestu mogu stajati sve one riječi koje su s njom u hiponimijskom odnosu. Rečenica *Zapjevala je lastavica* podrazumijeva tvrdnju *Zapjevala je ptica*., ali rečenica *Zapjevala je ptica*. ne podrazumijeva tvrdnju *Zapjevala je lastavica*. Mogućnost zamjene u kontekstu ne znači da su dva hiponima sinonimi, premda često na toj razini ulaze u sinonimične odnose. Iz ovoga primjera možemo zaključiti kako metoda supstitucije upućuje i na druge semantičke odnose i kako bi se za određivanje sinonimičnosti trebale koristiti i neke druge metode.

Ta fra smatra da kandidati za sinonime moraju zadovoljiti kriterij identičnosti. Kada su u pitanju konkretni pojmovi lakše možemo prepoznati ono što je identično (*računalo* i *kompjutor*), ali kada su u pitanju apstraktni pojmovi tada već dolazi do dvojbe (*smion* i *hrabar*). Ta fra postavlja pitanje ima li uopće apsolutnih sinonima odnosno istoznačnica i upozorava kako još uvijek nije dan zadovoljavajući odgovor na to pitanje.

8. Zaključak

Rezimirajući sve dosad navedeno, možemo zaključiti da su sinonimi riječi koje imaju isto denotativno značenje, značenje koje je općeprihvaćeno za sve govornike neke jezične zajednice, koje su zamjenjive u svim ili gotovo svim kontekstima, u protivnom oni nisu sinonimi.

Trebali bismo odbaciti podjelu na prave i neprave sinonime, na taj način bi nam ostali samo sinonimi (istoznačnice). Pri određivanju sinonima uvijek ćemo naići na dvojbu, a lakše ćemo ih odrediti ako su posrijedi istokorijenski sinonimi (auto, automobil), nazivi (kompjutor, računalo) i jednoznačnice općenito. Ovaj rad odbacuje bliskoznačnost kao podvrstu istoznačnosti jer za to ima prilično dobre logičke argumente, napominje i kako se uvijek prilikom dvojbe treba osvrnuti i na kriterije za određivanje identičnosti značenja dviju riječi.

Ni ovaj seminarski rad, kao ni literatura koju sam upotrebljavala, nisu odgovorili na mnoga pitanja i dvojbe o sinonimiji. Njima je samo predložen novi pristup sinonimiji.

9. Izvori i literatura

1. Babić, Stjepan, 1990. *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, Globus: Zagreb
2. Bulgakov, Mihail, 2001. *Crni snijeg*, Bookglobe: Zagreb
3. Duda, Bonaventura, 1990. *Svijeta Razveselitelj: Hrvatski Božić*, Kršćanska sadašnjost: Zagreb
4. Melvinger, Jasna, 1984. *Leksikologija*, Pedagoški fakultet, Osijek
5. Pavličić, Pavao, 1996. *Zaborav*, Otokar Keršovani, Rijeka
6. Petrović, Bernardina, 2005. *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada: Zagreb
7. Raos, Ivan, 1980. *60 pripovijedaka*, Nakladni zavod Matice hrvatske: Zagreb
8. Samardžija, Marko, 1995. *Hrvatski jezik 4, Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*, Školska knjiga: Zagreb
9. Tafra, Branka, 1995. *Jezikoslovna razdvojba*, Matica hrvatska: Zagreb
10. Tafra, Branka, 2005. *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga: Zagreb
11. <http://zdravlje-prehrana.com/fast-food-i-debljina/>, 11. kolovoza 2011.
12. <http://www.24sata.hr/lifestyle/veliki-godisnji-ljubavni-horoskop-2008-vodenjak-49570>, 14. kolovoza 2011.
13. <http://www.24sata.hr/news/curica-2-prezivjela-noc-sama-u-pustinji-bjezala-je-i-vukovima-222177>, 14. kolovoza 2011.
14. <http://www.24sata.hr/show/fani-ne-vjerujem-da-su-se-antea-i-malina-potukle-135527>, 14. kolovoza 2011.
15. <http://www.net.hr/zdravlje/page/2010/03/16/0544006.html>, 15. kolovoza 2011.
16. <http://www.24sata.hr/show/diskusija-biste-li-unajmili-severinu-za-roendan-88654>, 15. kolovoza 2011.
17. <http://www.net.hr/tehnoklik/page/2011/07/29/0489006.html>, 15. kolovoza 2011.
18. <http://www.24sata.hr/show/vitez-izazivaju-cirkusku-guzvu-jer-su-ipak-cirkus-84801>, 16. kolovoza 2011.